KORT OM

Forældre-samarbejde

BØRNE- OG UNDERVISNINGSMINISTERIET

EVA DANMARKS EVALUERINGSINSTITUT

Indledning	**2**
8 måder dagtilbud og forældre samarbejder på	**4**
1. Opbyg en tillidsfuld relation	**6**
2. Sæt rammer og formål for forældresamarbejdet	**10**
3. Tilpas samarbejdet med forældrene	**13**
Litteraturliste	**18**

Dette materiale understøtter den styrkede pædagogiske læreplan. Materialet her indgår i en række tematiske materialer om forældresamarbejde, som er et centralt område i den styrkede pædagogiske læreplan. Som leder kan du vælge at sætte fokus på dette eller andre områder fx evaluerende pædagogisk praksis, som der også findes materialer om. Der findes også to grundlæggende redskaber, som I kan bruge til 1) selv at analysere og evaluere jeres pædagogiske praksis og til 2) at forankre den del af praksis I har besluttet at udvikle. I kan finde publikationen *Den styrkede pædagogiske læreplan* og alle andre materialer på **www.emu.dk/dagtilbud**

Indledning

Et godt samarbejde mellem forældre og pædagogisk personale skaber sammenhæng i børns liv på tværs af hjem og dagtilbud. Et godt samarbejde mellem dagtilbud og hjem øger både det pædagogiske personales og forældres indsigt i barnets liv, og det skærper opmærksomheden omkring barnets perspektiver. Det skaber trivsel, læring, udvikling og dannelse for det enkelte barn.

I denne *Kort om forældresamarbejde* kan I som pædagogiske ledere og personale i dagtilbud få indblik i vigtige forskningspointer om forældresamarbejdets betydning for børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. Forældresamarbejde er en del af det fælles pædagogiske grundlag, og med forældresamarbejde forstås et samarbejde mellem dagtilbud og hjem, der handler om børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse. Forældresamarbejdet er et forpligtende samarbejde, hvor forældrene også er en del af læringsmiljøet.

Relationer til forældre skal udvikles og holdes ved lige. Børnegrupper og forældregrupper ændrer sig, og nye børn og forældre kommer til. I kan bruge *Kort om forældresamarbejde* til at styrke jeres forældresamarbejde. I kan læse om, hvad der er vigtigt, når I opbygger nye relationer, finde inspiration til hvordan I samarbejder med forældre, og hvordan I skaber lige muligheder for alle forældre for at deltage i samarbejdet.

Kort om forældresamarbejde foreslår tre veje til at arbejde med forældresamarbejde om børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. De tre veje er:

Opbyg en tillidsfuld relation

En tillidsfuld relation mellem forældre og pædagogisk personale er afgørende for et velfungerende forældresamarbejde. Den første vej til et styrket forældresamarbejde handler derfor om, hvordan I kan opbygge en tillidsfuld relation ved at møde forældrene som en ressource i deres barns liv og udvikling, og ved at I er gode til at give indsigt i jeres pædagogiske faglighed og det læringsmiljø, som I hver dag skaber for børnene.

Sæt rammer og formål for forældresamarbejdet

En anden vigtig vej i et godt forældresamarbejde er en løbende og tydelig dialog om, hvilke forventninger I har til hinanden. Når I som pædagogisk personale formulerer klart, hvad I forventer af forældrene, er det med til skabe tillid til det pædagogiske læringsmiljø og til jer som professionelle. Når I interesserer jer for forældrenes viden om deres barns liv derhjemme og i dagtilbuddet, understøtter det dialogen og vidensudvekslingen om barnet, hvilket er afgørende faktorer for et styrket samarbejde. Den anden vej til et styrket forældresamarbejde handler også om, hvordan I kan konkretisere forældrenes rolle med afsæt i jeres pædagogiske grundlag og intentioner.

Tilpas samarbejdet med forældrene

Forskellige familier har forskellige hverdagsliv og forskellig social og kulturel baggrund. For forældrene betyder det, at de har forskellige behov og muligheder for at deltage i forældresamarbejdet. Derfor er et velfungerende forældresamarbejde også et forældresamarbejde, der er tilpasset forældrenes forskelligheder. Et godt udgangspunkt for et tilpasset samarbejde kan være, at I sammen med forældrene undersøger, hvad deres barn er optaget af. Den tredje vej til et godt forældresamarbejde handler om, hvordan I som pædagogisk personale kan understøtte et tilpasset forældresamarbejde ved at tage udgangspunkt i den enkelte families situation, kultur og behov og arbejde for at skabe lige deltagelsesbetingelser for alle børn og forældre.

8 måder dagtilbud og forældre samarbejder på

Når I som dagtilbud har fokus på at styrke forældresamarbejdet om børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse, så tag fat i de måder, I allerede samarbejder med forældrene på. Nedenfor er beskrevet de mest almindelige situationer, hvor forældresamarbejde forekommer. I kan sikkert komme i tanke om andre situationer i hverdagen, hvor I samarbejder med forældre. Alle situationerne kan være en anledning til at samarbejde med forældrene om børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. *Kort om forældresamarbejde* har fokus på det daglige samarbejde. Det formelle samarbejde, som finder sted i forældrebestyrelsen, vil ikke blive behandlet i denne udgivelse, men I kan læse mere om forældrebestyrelsens rolle i faktaboksen på næste side.

1

Den daglige udveksling af viden når forældre afleverer og henter

I dagtilbud foregår der en løbende dialog og udveksling af viden mellem forældre og personale, når barnet bliver afleveret og hentet. Den daglige udveksling kan være særlig vigtig for at skabe sammenhæng mellem hjem og dagtilbud og opbygge en tillidsfuld relation.

2

Opstart

Barnets opstart og tilknytning til voksne og andre børn i dagtilbud er en situation, hvor der foregår en gensidig vidensudveksling om barnet og det pædagogiske læringsmiljø, barnet skal være en del af. Her er forældrenes viden om barnet en væsentlig forudsætning for den gode opstart. Når I udviser interesse for barnet og familien og bruger tid på at lære familien at kende, så opbygger I en tillidsfuld relation mellem jer og forældrene.

3

Individuelle forældresamtaler

De individuelle forældresamtaler er en anledning til at få mere information om barnets situation derhjemme og tage spørgsmål op, som er påtrængende for forældrene at have dialog om. I samtalerne er der tid til, at forældrene får vigtig viden om barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse i dagtilbuddet. Forældre og pædagogisk personale har muligheden for at drøfte udfordringer eller bekymringer om barnet.

4

Fællesarrangementer

Kollektive arrangementer udgør i mange dagtilbud en fast del af forældresamarbejdet. De tager form af bl.a. fælles forældremøder og sociale arrangementer som sommerfest, julearrangement og fællesspisning. De kollektive arrangementer kan være en anledning til, at forældrene lærer hinanden at kende og er dermed vigtige for at skabe et inkluderende fællesskab for både børn og voksne.

5

Forældredeltagelse i børnefællesskabet

Inddragelse af forældrene i dagtilbuddet kan handle om at hjælpe med praktiske opgaver, støtte op omkring sociale arrangementer, byde nye forældre velkomne el.lign. Forældrenes deltagelse kan bidrage til at styrke deres tilknytning til dagtilbuddet og styrke forældrenes fællesskab. Et styrket fællesskab mellem forældre medvirker til trivsel og tættere relationer mellem børnene.

6

Digital kommunikation

Digital kommunikation, særligt intranet og informationsskærme i dagtilbuddet, kan være en hurtig måde at kommunikere med forældre både individuelt og kollektivt. Det kan derfor være en vigtig del af den daglige udveksling mellem dagtilbud og forældre. Billeder, film og lyd kan være efterspurgt blandt forældrene, da det giver et konkret indblik i barnets hverdag og et afsæt for dialog med barnet.

7

Sammenhænge mellem hjem og dagtilbud og dagtilbud og skole/SFO/ fritidshjem

Ligesom ved opstart har dagtilbud et øget forældresamarbejde omkring børnenes overgange til børnehave og til SFO/ fritidshjem og skole. Samarbejde omkring overgange er en vigtig del af det at skabe sammenhæng mellem børnenes livsverdener. Når koblingen mellem barnets livsverdener styrkes, skaber det tryghed og genkendelighed for barnet.

8

Tværfagligt samarbejde

Forældresamarbejdet kan også involvere andre fagprofessionelle, hvis et barn fx pga. sprog, motorik eller forhold i hjemmet kræver særlig opmærksomhed og støtte. I dette tilfælde kan forældre og børn have behov for, at pædagogisk personale er med til at skabe sammenhæng imellem de forskellige fagligheder.

Forældrebestyrelsen

Forældrebestyrelsen i dagtilbuddet skal blandt andet deltage i arbejdet med at udarbejde en række principper for det pædagogiske arbejde. Det kan være principper for anvendelse af dagtilbuddets økonomi, det lokale forældresamarbejde, personalets sammensætning osv. Derudover skal bestyrelsen inddrages i at udarbejde, evaluere og følge op på den styrkede pædagogiske læreplan. Forældrebestyrelsen skal inddrages i arbejdet med at skabe gode overgange fra hjem til dagtilbud, mellem dagtilbud og fra dagtilbud til fritidstilbud og skole. Det er lederens ansvar at skabe rammerne for, at forældrene inddrages i arbejdet.

Vidensgrundlag

Kort om forældresamarbejde er baseret på en forskningskortlægning gennemført for Børne- og Undervisningsministeriet af Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) i 2018.

Kortlægningen Forældresamarbejde i dagtilbud samler 28 danske og internationale studier fra 2007-2017, som har undersøgt, hvilke faktorer der understøtter det gode samarbejde mellem forældre og pædagogisk personale i dagtilbud. Kortlægningen indgår i en række af kortlægninger, som EVA gennemfører for Børne- og Undervisningsministeriet i perioden 2017-2020 i forbindelse med realisering af den styrkede pædagogiske læreplan.

De forskningsfund, som præsenteres her, er udvalgt, fordi de har høj kvalitet, og fordi det er tanken, at de kan være med til at inspirere den daglige pædagogiske praksis i dagtilbud. Forhåbentlig kan *Kort om forældresamarbejde* bidrage til at give et fælles afsæt for et styrket forældresamarbejde. Brug *Kort om forældresamarbejde* som afsæt for videre læsning. På sidste side findes en liste over de studier, der bliver refereret til. Derudover kan den samlede kortlægning læses på **www.emu.dk/dagtilbud.**

VEJ
1

Opbyg en tillidsfuld relation

Et velfungerende forældresamarbejde bygger på en tillidsfuld relation mellem pædagogisk personale og forældre. En tillidsfuld relation er præget af åbenhed, dialog og gensidighed. Den er vigtig for, at forældrene er trygge ved at aflevere deres barn i dagtilbuddet. Den danner desuden grundlag for, at I både kan tale sammen om det, der fungerer godt, og det, der er svært og udfordrer samarbejdet.

Kapitlet her fortæller om, hvordan I som pædagogiske ledere og personale kan opbygge og vedligeholde tillid i relationerne med forældrene til børnene i jeres dagtilbud. Med en tillidsfuld relation til forældrene kan I bedre styrke en god sammenhæng for barnet mellem hjem og dagtilbud. Det er jeres fælles opgave at understøtte barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse – både hjemme og i dagtilbuddet.

Forskning peger på, at den tillidsfulde relation understøttes ved, at forældrene indgår som en ressource, dvs. at deres viden om barnet skal tages med ind i jeres pædagogiske arbejde med hele børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse. Forskning peger også på, at når I tager afsæt i jeres egen pædagogiske faglighed og giver forældrene indblik i den, øger det forældrenes tillid. Samtaler om svære emner bliver også nemmere at håndtere, når I taler ud fra jeres professionelle ståsted.

Se forældrene som en ressource

Den bedste samarbejdsrelation er en tillidsfuld relation baseret på gensidig forståelse og respekt for hinandens viden. Det gælder også i forældresamarbejdet. Forskning peger på, at når I møder forældrene som en ressource i barnets liv, så øger det forældrenes tillid til dagtilbuddet og til jer som pædagogisk personale. Samtidig giver det ressourcefulde møde jer indsigt i forældrenes unikke kendskab til deres barn, og dermed får I vigtig viden, som I kan tage med i det pædagogiske arbejde. Når jeres viden om det enkelte barn bliver inddraget i børnefællesskabet, er det med til at skabe koblinger mellem børnenes livsverdener – hjemmet og dagtilbuddet. Det er en vigtig forudsætning for, at børnene oplever meningsfuldhed i hverdagen.

Det ressourcefulde møde handler bl.a. om at interessere sig for forældrenes og barnets liv uden for dagtilbuddet og være fagligt nysgerrig efter at lære barnet at kende. Det kan fx ske ved at spørge til gode situationer med barnet i hjemmet og samtidig fortælle om gode oplevelser med barnet i dagtilbuddet. Men det kan også bare være at tale om små og store ting, der har værdi for barnet.

Det ressourcefulde møde handler også om at inddrage forældrene i konkrete hverdagssituationer og trække på deres kendskab til barnet. Det kan fx være, når I taler om, hvordan barnet interagerer med andre børn hjemme og indgår i fællesskabet i dagplejen eller daginstitutionen.

Møder med tillid, gensidig respekt og god dialog forældre og pædagogisk personale imellem er vigtigt ved overgange fra hjem til dagtilbud, fra vuggestue eller dagpleje til børnehave, og fra dagtilbud til SFO/fritidshjem og skole. Når barnet begynder i dagtilbud, er det vigtigt, at forældre og pædagogisk personale i fællesskab er optagede af barnets udvikling, vaner og behov – og hvad barnet er særligt optaget af, og hvordan de kan støtte barnet. Ved overgange fra vuggestue og dagpleje til børnehave og fra dagtilbud til SFO/fritidshjem og skole, er ressourcefulde møder afgørende for, at kommunikationen mellem dagtilbud, skole og forældre fungerer godt. Det er vigtigt for at understøtte, at barnet oplever en sammenhæng mellem det velkendte og det nye og får en god start i børnehave eller skole.

Eksempel på fælles nysgerrighed på barnets perspektiv

Der er meget læring at hente for både forældre og pædagogisk personale ved at kigge på hverdagen i dagtilbuddet med børnenes blik. En fælles nysgerrighed på barnets perspektiv styrker forældresamarbejdet på flere måder, og nysgerrighed er første skridt på vej mod forståelse for, hvad børnene ser og oplever.

En vuggestue oplevede, at mange forældre blev positivt overraskede og meget mere opmærksomme på deres børns kompetencer efter at have set filmen "Se, jeg kan". Det pædagogiske personale filmede en hel formiddag en gruppe børn i en film, der handlede om alt, hvad børnene selv kunne i vuggestuen. Filmen viste, hvordan de helt små børn med kun meget lidt hjælp selv kravlede op på stolen, når de skulle spise. Rundt om bordet blev skålen med frugt sendt fra barn til barn. Og flere af børnene kunne selv hælde vand fra den lille vandkande. Ligeledes viste filmen, at børnene selv kravlede op på puslebordet og op i deres sovekrybbe. Flere af børnene var gode til at finde tøj i garderoben og selv tage gummistøvlerne på.

Undervejs i filmen tilbød det pædagogiske personale hjælp, men blev afvist af børnene, der gav udtryk for, at de selv ville og kunne. Mens forældrene så filmen, kommenterede flere undervejs, at "det kan ikke være mit barn, det der", "det ville han aldrig kunne gøre derhjemme" eller "jeg anede ikke, at hun selv kunne kravle op på stolen". Filmen gav anledning til en rigtig god snak om, hvad det at mestre betyder for det lille barn. Forældre og personale aftalte, at forældrene de næste to uger skulle forsøge at lade deres barn gøre en række af de ting derhjemme, som de nu havde set dem gøre i vuggestuen. Samtidigt skulle forældrene gå på opdagelse efter, hvad det betød for børnene at kunne selv og mestre. Da de to uger var gået, og der var tid til evaluering, kommenterede flere forældre, at de syntes det var en rigtig god oplevelse. De var blevet meget mere opmærksomme på, hvad deres barn kunne, og det var en god måde for forældrene at opleve noget af det, der bliver arbejdet med i vuggestuen.

Tag afsæt i jeres pædagogiske faglighed

Ligesom forældrene har en unik viden om deres barn, har I som pædagogisk personale en særlig pædagogisk viden om det enkelte barn og børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse. At forældrene får kendskab til jeres viden og pædagogiske faglighed er et vigtigt element i at opbygge tillidsfulde relationer. Forældre er mere trygge ved at aflevere deres barn i dagtilbud, når de har tillid til det pædagogiske personales faglighed.

Forældre får bl.a. tillid til jeres faglighed ved at høre om, hvordan I ser og forstår det enkelte barn. De får tillid ved at opleve jeres interesse og omsorg for børnegruppen og jeres engagement i det pædagogiske arbejde i det hele taget. Idet forældrene har tillid til jeres faglighed, stoler de også på, at I som personale er gode til at vurdere barnets trivsel, og at I tager kontakt til forældrene, "hvis der er noget", eller hvis I på en eller anden vis er bekymrede for barnet.

Forskning peger også på, at det øger forældrenes tillid, når I som pædagogisk personale har tilstrækkelig viden om det enkelte barn og børnefællesskabet til at kunne svare på forældrenes spørgsmål. Invitér derfor gerne forældrene til at spørge ind til det pædagogiske arbejde.

I kan give forældrene indblik i jeres pædagogiske faglighed ved at dele jeres faglige begrundelser og intentioner med forældrene. Fx kan I fortælle om, hvad I ønsker at opnå med specifikke aktiviteter, eller hvad I lægger vægt på under frokostmåltidet og hvorfor. I kan også give forældrene mulighed for at komme tæt på både barnets hverdag i dagtilbuddet og jeres pædagogiske faglighed i praksis ved at lade dem deltage på stuen, eller blive længere når de afleverer og henter. Når I deler jeres viden, kan I i fællesskab med forældrene blive klogere på, hvad der er vigtigt for barnet.

Oplever I i for høj grad, at forældre i samarbejdet alene har fokus på deres eget barns behov, er jeres pædagogiske faglighed afgørende for, at I træffer gode pædagogiske beslutninger på hele børnegruppens vegne og dermed det fællesskab, som det enkelte barn indgår i. Det kan også være jeres ærinde at åbne forældrenes perspektiv.

Tag forældrenes perspektiv

Det kan være svært at forestille sig, hvilke forventninger, spørgsmål og bekymringer forældre har, når deres barn skal begynde i dagtilbud, og mens barnet går i dagtilbuddet. Nogle forældre er bekymrede for, om deres barn har andre børn at lege med, om I som pædagogisk personale er hurtige nok til at trøste, når barnet bliver ked af det, om barnets sprog er alderssvarende, om vikarerne er kompetente osv. I vil formentlig kunne svare på alle de spørgsmål og bekymringer, som forældrene måtte have. Men mange af spørgsmålene bliver måske ikke stillet til jer og er i stedet uudtalte bekymringer.

Spørg forældrene i jeres dagtilbud direkte om, hvad de er optaget af: Hvad er vigtigt for dem? Har de nogle bekymringer, I skal tale om? Hvilket læringsmiljø ser de for deres barn?

For at blive klogere på, hvordan forældre oplever dagtilbuddet, kan det være en god idé at kigge på jeres dagtilbud med forældrenes blik – gerne sammen med en eller flere forældre. Gå fysisk igennem daginstitutionen eller dagplejen og overvej, hvad forældrene ser og tænker, om det de ser. Reflektér over jeres daglige praksis og tilrettelæg jeres samarbejde med forældrene, så I har dialog om, hvilke spørgsmål forældrene måtte have til måltider, leg, legetøj, aktiviteter osv.

Der er lige så mange forældreperspektiver, som der er forældre. I har derfor som pædagogisk personale en vigtig opgave i at bruge forældrenes perspektiv i jeres refleksioner omkring jeres praksis med et professionelt og kvalificeret blik.

Vær tydelig og konstruktiv i samtaler om svære emner

Et tillidsfuldt samarbejde mellem forældre og dagtilbud er særligt værdifuldt, når et barn ikke trives eller på andre måder er i en vanskelig situation. Samtaler om et barns mistrivsel eller sociale eller kognitive udfordringer kan være svære og følsomme og udfordre både personale og forældre. Men har I allerede øje for hinandens ressourcer, har I også et godt afsæt for samtalen.

Det er vigtigt for forældre, at samtalen omkring et barns mistrivsel eller udfordringer ikke alene er problemorienteret, dvs. at forældrene kan mærke, at I som personale ser hele barnet, og at I ønsker at inddrage forældrene i at finde de bedste måder at støtte barnet på. Også her kan forældrene være en kilde til vigtig og relevant viden om udviklingsmuligheder og dermed til at støtte barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse.

For forældrene er samtaler om svære emner lettere, hvis de genkender jeres bekymring. Oplever forældrene også, at barnet har nogle særlige behov, eller at det er nødvendigt, at I ændrer jeres måder at møde barnet på, bliver det lettere at finde frem til en fælles løsning.

Forskning peger på, at det er afgørende for forældre, at de kan stole på, at I som pædagogisk personale kontakter dem, så snart I observerer noget ved barnet, som undrer eller bekymrer jer. Forældre kan godt undlade selv at tale med jer om de ting, de er utilfredse med eller undrer sig over. Derfor er det vigtigt, at I som pædagogisk personale inviterer til at tage vanskelige emner og spørgsmål op i samarbejdet. Det kan være svært som forældre at fornemme og forstå, hvordan relationerne og legen er i børnefællesskabet. Derfor kan det være af stor værdi for dem, at I som pædagogisk personale hjælper dem med at få et nuanceret billede af, hvad der foregår fx i en venskabsrelation.

Få inspiration til at styrke jeres forældresamarbejde

- Vis forældrene, at I ser dem som en unik ressource i jeres samarbejde. Fortæl dem, hvilke forventninger I har til dem som forældre og sæt rammer for, hvordan I kan følge op på jeres samarbejde. Hold fokus på jeres fælles interesse, som er børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse og vær sammen nysgerrige på børnenes perspektiver.
- Invitér forældrene med ind i jeres hverdag, så de kan få indblik i jeres pædagogiske og fagligt tilrettelagte aktiviteter i læringsmiljøet. I kan fx holde åben morgensamling på stuen eller fælles morgengymnastik på legepladsen, hvor alle er inviteret til at deltage. Når børnene oplever, at deres forældre og I som pædagogisk personale er sammen om noget, styrker det deres relationer og tillid til jer.
- Styrk forbindelsen mellem dagtilbud og hjem for børnene ved at gøre det lettere for forældrene at understøtte sammenhængen derhjemme. Del fx jeres viden om børnenes hverdag i dagtilbuddet med forældrene eller giv dem noget med hjem fra dagen, som de kan tale om derhjemme. Det kan være et foto af en leg, en bog I har læst, en video med en sang I har sunget eller noget helt andet. Opfordre gerne forældrene til at gøre det samme den anden vej.

VEJ
2

Sæt rammer og formål for forældresamarbejdet

Forskning peger på, at dagtilbud har større succes med at inddrage forældrene, når de klart formulerer, hvad de forventer af forældrene, og hvilke krav og opgaver de stiller til forældrene. Derfor er det vigtigt, at I sammen med forældrene afstemmer, hvordan I gerne vil, at jeres samarbejde skal se ud, og at I løbende følger op på jeres forventninger til hinanden.

Forældre oplever det positivt, når forventningerne til dem er tydelige. Det er med til skabe tillid til jer som pædagogisk personale og til, at dagtilbuddet er et godt sted for barnet at være. Vej 2 sætter spot på, hvordan I som pædagogisk personale sammen med forældrene kan skabe rammer for et samarbejde, der fungerer godt, og som tager udgangspunkt i jeres fælles interesse i det enkelte barns og børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Reflektér over, hvorfor og hvordan I gerne vil samarbejde med forældre

Forskning peger på, at når der er et tydeligt formål med samarbejdet, og både I og forældrene oplever at få noget ud af samarbejdet, bliver det lettere at prioritere og engagere sig i det. Det bliver også lettere at få øje på de ressourcer, som både I og forældrene kan bidrage med i samarbejdet. Det er derfor vigtigt, at I løbende følger op på, hvad I vil med forældresamarbejdet, og hvordan I og forældrene oplever, at det går.

For at skabe de tydelige rammer for forældresamarbejdet i jeres dagtilbud er det vigtigt, at I sammen mellem ledere og personaler overvejer, hvad I ønsker af samarbejdet med forældrene. Dvs. at I gør jer klart, hvad der er jeres formål og jeres pædagogiske intention med samarbejdet. Det kan være, at I ønsker at sætte fokus på forældrenes betydning for, hvordan de enkelte børn indgår i børnefællesskabet, eller det kan være, at I i højere grad vil inddrage forældrene i at styrke børnenes sproglige færdigheder.

Invitér forældrene ind i dialogen om, hvad I vil med samarbejdet. På den måde kan I tage spørgsmål og forslag op og skabe en fælles forståelse af samarbejdets formål på tværs af personale- og forældreinteresser. Fx kan både forældre og personale være interesserede i, at forældre kan aflevere og hente børn fleksibelt, uden at det forstyrrer dagtilbuddets rutiner eller aktiviteter for børnene, og I kan sammen drøfte, hvordan I bedst tilrettelægger det.

Når I har gjort jer klart, hvad jeres pædagogiske intention med forældresamarbejdet er, kan I se på, hvordan I organiserer de forskellige måder at samarbejde med forældrene på, så måderne hver især og tilsammen bedst muligt understøtter jeres pædagogiske intention. I det indledende kapitel er der beskrevet otte måder, som dagtilbud og forældre samarbejder på om børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. Dem kan I evt. bruge som en oversigt til inspiration.

Fortæl forældre om jeres pædagogiske formål og ressourcer

Jeres pædagogiske faglighed er en meget vigtig ressource i dagtilbuddet, som det gavner samarbejdet, at forældrene har kendskab til. I kan give forældre indblik i både de pædagogiske formål med hverdagens aktiviteter og forældresamarbejdet, men også i jeres pædagogiske læreplan. Fortæl forældrene om jeres pædagogiske arbejde, og det I vil opnå sammen med børnene. Når forældrene kender til dagtilbuddets pædagogiske læringsmiljø, og hvilken betydning den har for deres børns hverdag, bliver det lettere for dem at støtte op om jeres arbejde med børnene. Møder og arrangementer kan være gode anledninger til at fortælle om jeres pædagogiske mål, hvordan I omsætter dem i hverdagens praksis, og i det hele taget dele jeres faglige begrundelser bag pædagogiske tiltag, og hvilken betydning de har for børnenes hverdag og relationer til hinanden og de voksne.

I har sandsynligvis brug for at prioritere nogle opgaver i forældresamarbejdet frem for andre. Der kan være ønsker eller særlige behov hos nogle børn og forældre, som I vurderer er vigtigere end andre – også for hele børnefællesskabets skyld. Når I prioriterer jeres ressourcer, så vær bevidste om jeres pædagogiske faglige grunde til det, så I kan kommunikere prioriteringen til forældrene.

Forældre efterspørger mere vejledning

En undersøgelse fra EVA 2016 viser, at forældre ønsker vejledning fra pædagogisk personale:

71 % af forældrene vil gerne have vejledning om, hvordan de kan gøre deres barn skoleparat.

71 % af forældrene vil gerne have vejledning om, hvordan de kan styrke deres barns læring.

61 % af forældrene vil gerne have vejledning om, hvordan de kan styrke deres barns sociale relationer.

60 % af forældrene finder det vigtigt eller meget vigtigt, at personalet har fokus på deres barns læring derhjemme.

50 % af forældrene vil gerne have vejledning om deres barns sproglige udvikling.

Kilde: EVA, 2016

Konkretisér forældrenes rolle

Forældrene vil, som beskrevet, gerne mødes af klare forventninger - de ser dem som en forudsætning for en god relation mellem hjem og dagtilbud. I kan sandsynligvis konkretisere de forventninger, I har til forældrene i forlængelse af jeres pædagogiske værdier eller retning. Dermed gør I forældrenes rolle i dagtilbuddet mere tydelig og lettere at gå ind i. Er det fx ok, at forældre blander sig i børnenes konflikter, når de overværer dem i afleverings- og hentesituationer? Og hvad ser I som god indblanding og håndtering af børns konflikter?

Forventningerne til forældrene kan også handle om, at de har blik for det børnefællesskab, som deres eget barn indgår i. Forældre har ofte deres egen familie som udgangspunkt, og det kan være jeres ærinde at brede perspektivet ud og give forældrene en forståelse for hverdagen i dagtilbuddet med blik for hele børnegruppens behov og interesser. I kan fx fortælle om børnenes fælles leg i dagtilbuddet, så forældrene oplever, at for at støtte deres barn er det en god idé, at de indgår i det fælleskab, som styrker alle børnenes liv. Ved at tale om børnefællesskabet med forældrene kan I tydeliggøre sammenhængen mellem deres barns trivsel, dagtilbuddets liv og forældrenes inddragelse og deltagelse i fællesskabet.

Forældrenes deltagelse hænger sammen med de måder, I går til samarbejdet på. Forskning peger på, at forældre er mere tilbøjelige til at bakke op om og engagere sig i deres barns dagtilbud, når I inddrager forældrene som ligeværdige partnere og som en ressource i samarbejdet. Hvis I derimod er optagede af at servicere forældrene, og forældrene fx først og fremmest får til opgave at vurdere jeres arbejde, er de mindre tilbøjelige til at engagere sig.

Få inspiration til at sætte mål og rammer for samarbejdet

- Tag afsæt i jeres pædagogiske intention, når I kommunikerer med forældrene fx om dagens aktiviteter. Der er forskel på, om der på dagtilbuddets tavle står: ”I dag har vi malet med vandfarver” eller ”I denne periode øver vi finmotorik og farver. Derfor har vi malet med vandfarver i dag”.
- Tænk kreativt, når I skal afholde forældremøder og andre fællesarrangementer. Overvej, hvad I ville få ud af at arrangere et forældremøde fx ude på legepladsen eller bålpladsen. Det kan måske være en måde, hvor forældrene både får indblik i nogle af de rammer, hverdagen i dagtilbuddet udspiller sig i, samtidigt med at det styrker forældrefællesskabet. Måske kan I også arrangere forældremøder, hvor jeres dialog tager udgangspunkt i nogle dialogspørgsmål, I har overvejet på forhånd.
- Invitér gerne forældrene til at komme på besøg i jeres dagtilbud. Det kan være en rigtig god måde at skabe afsæt for fælles forståelse mellem jer og forældrene. Når forældrene kender bedre til dagligdagens rytme og indhold, kan det være nemmere for dem at forstå og forholde sig til de pædagogiske intentioner i forældresamarbejdet.

VEJ
3

Tilpas samarbejdet med forældrene

Et velfungerende forældresamarbejde er også et tilpasset samarbejde. Familier har forskellige hverdagsliv, familieformer og forskellig social og kulturel baggrund. Forældres behov og muligheder for at deltage i samarbejdet med deres børns dagtilbud er derfor forskellige. Det betyder, at dagtilbuddene må tilpasse samarbejdet til den enkelte familie for at være med til at give alle forældre mulighed for at deltage aktivt i samarbejdet og støtte deres barns trivsel, læring, udvikling og dannelse.

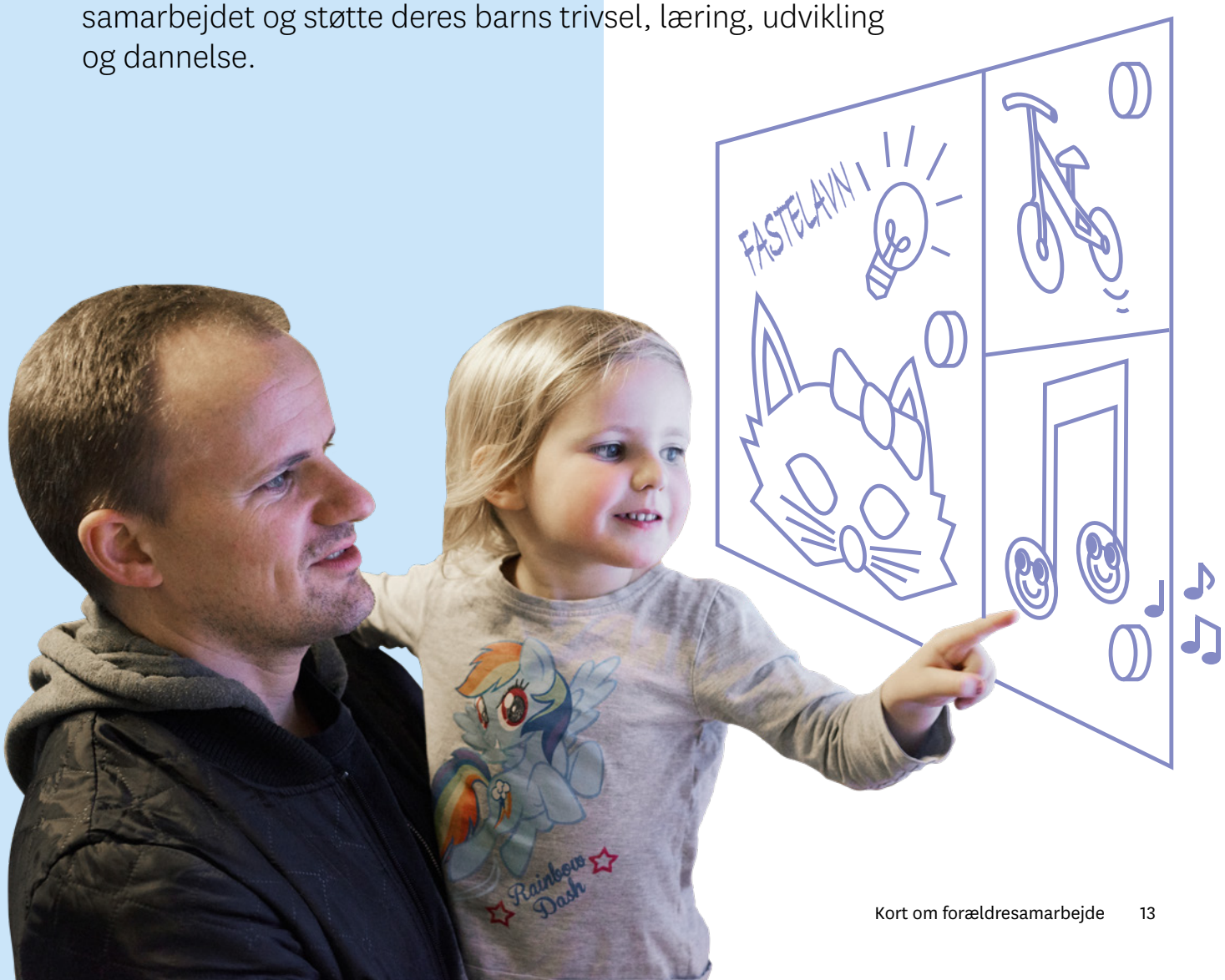

Den tredje vej til et styrket forældresamarbejde handler om, hvordan I som pædagogisk personale kan understøtte et tilpasset og varieret forældresamarbejde. Det kan I blandt andet gøre ved at tage udgangspunkt i den enkelte families situation, kultur og behov. Det handler således om, hvordan I bevidst kan give forældre mere lige muligheder for at deltage, og hvordan I kan få forældre med i at skabe et inkluderende fællesskab for alle børn og forældre.

Tag udgangspunkt i den enkelte families situation, kultur og behov

Forskning peger på, at de dagtilbud, der tilbyder det mest varierede forældresamarbejde, også er de dagtilbud, hvor flest forældre engagerer sig. Det tilpassede samarbejde kommer altså børnene til gavn. Når I tilpasser forældresamarbejdet, er det naturligvis vigtigt, at I kender familierne og kan tage højde for forskelligheder i forældrenes kulturelle, sproglige og sociale baggrunde samt prioriteringer, fokus og ønsker.

Familier kan bl.a. have forskellige dagsrytmer af kulturelle grunde eller på grund af skiftende arbejdstider, som kan påvirke tidspunkt for aflevering, eller hvornår barnet skal sove. Forskellighederne kan give anledning til, at I som pædagogisk personale må balancere hensynene til henholdsvis barnet, læringsmiljøet og familien. Det kan være, at I har et fast tidspunkt for, hvornår børnene skal være afleveret, for at I kan sikre, at alle børn er med, når I har morgensamling. Alligevel oplever I måske, at et barn ofte bliver afleveret sent. Tal med forældrene om, hvad det betyder for barnets deltagelse i læringsmiljøet. Måske er forældrene ikke opmærksomme på konsekvenserne og kan ændre deres rutine; måske er der gode grunde til at lade barnet komme sent ind om morgenen.

Sproglige forskelle kan være en anden væsentlig udfordring i forældresamarbejdet, som er vigtig tage hånd om. Forskning peger nemlig på, at det styrker de flersproglige børns tilegnelse af sprog, når det pædagogiske personale samarbejder godt med forældrene og inddrager deres viden om barnet og familiens kultur. Forskning peger også på, at det er lettere at skabe en positiv relation mellem hjem og dagtilbud, når I taler positivt om flersproglighed og barnets modersmål konkret.

Som pædagogisk personale i dagtilbud spiller I for mange børn en særlig vigtig rolle som deres sekundære voksne. Det gælder især for børn i socialt udsatte positioner, hvor I også er vigtige støtter og sparringspartnere for forældrene. Forskning peger på, at et godt samarbejde med forældrene har afgørende betydning for det udsatte barns trivsel, læring og udvikling og kan være en væsentlig vej til at minimere negativ social arv. Forskning peger også på, at dagtilbuddet udgør det primære netværk for mange af disse familier, og hvis I allerede arbejder i socialt udsatte områder, kan I sikkert nikke genkendende til et udvidet forældresamarbejde og en udvidet omsorgsopgave i forhold til disse familier.

Skab lige deltagelsesbetingelser for alle

Forskning peger på, at I som pædagogisk personale har en vigtig rolle i at skabe gode betingelser for, at alle forældre kan deltage i samarbejdet og dermed støtte deres barns liv og trivsel i dagtilbuddet.

Når I arbejder ud fra en præmis om, at alle forældre vil deres barn det bedste, er det et godt udgangspunkt for at være nysgerrige efter at høre forældrene om deres livssituation, deres håndtering eller oplevelse af udfordringer, som påvirker jeres samarbejde.

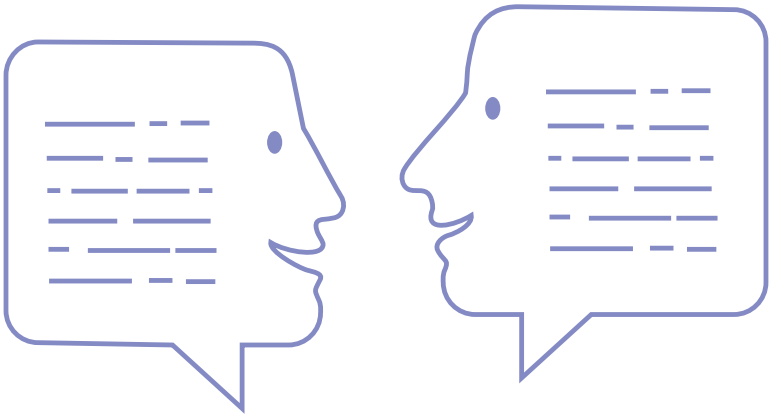

Forskning peger på, at forældres forskellige muligheder for at deltage i dagtilbuddet kan føre til, at bestemte børn eller forældre føler sig udstillet eller ikke oplever at være en del af fællesskabet. Det kan I være med til at undgå ved at forberede jer på, hvordan I bedst kan støtte den enkelte familie.

I de tilfælde hvor forældre udebliver fra fx forældremøder eller sociale arrangementer, eller hvor et barn er meget fraværende fra daginstitutionen eller i dagplejen, er det vigtigt, at I som pædagogisk personale er opsøgende, imødekommende og får indblik i årsagerne. Det kan være sproglige eller kulturelle forskelle, som er årsag til misforståelser. Det kan være, at forældrene ikke er opmærksomme på, at sociale arrangementer er vigtige for børnenes sociale relationer og fællesskabet, eller noget helt praktisk: at de ikke kan få deres børn passet, mens de er til møde. Der kan også ligge mere alvorlige grunde bag fraværet som fx stress eller psykisk sygdom. Uanset grund er det vigtigt, at I viser interesse og ser på, hvordan I kan støtte forældrenes deltagelse til gavn for barnet.

De fleste familier oplever på et eller andet tidspunkt, at der opstår situationer, der gør hverdagen svær at håndtere. For nogle er der tale om korte perioder, og for andre er det længerevarende forløb. Her kan I som dagtilbud være med til støtte børnene og familierne i, at det også er i orden, at man ikke har tiden eller overskuddet til at deltage i fællesarrangementer og sociale aktiviteter.

Tænk også i at give alle familier mulighed for at bidrage med noget, som de er gode til, så de dermed har mere lige mulighed for at engagere sig i dagtilbuddet. Nogle forældre foretrækker dialoger og refleksioner på forældremøder og sociale arrangementer, mens andre vil have lettere ved at deltage i mere praktiske aktiviteter såsom madlavning, julepyntning eller reparationer.

Vær også opmærksomme på, hvordan I når alle forældre i jeres kommunikation. Når I kommunikerer via digitale kanaler som fx intranet, er det en god idé, at I lader tekst, billeder og korte videoer supplere hinanden. På den måde gør I det nemmere for flere at forstå, hvordan hverdagen i dagtilbuddet former sig. Som dagtilbud er det også væsentligt at være opmærksom på, om der er familier, I ikke kan kommunikere med digitalt, og så sørger for, at forældrene får relevant information på anden vis, fx mundtligt, i stedet.

Inddrag forældrene i at skabe et inkluderende fællesskab

Et inkluderende fællesskab opstår, når alle familier er inddragende og medansvarlige for fællesskabet. Det kan kræve, at I bevidst samarbejder med forældrene om at øge deres kendskab til, respekt og forståelse for hinanden. Det er vigtigt, at forældrene er bevidste om, hvilken betydning de har i forhold til at skabe et inkluderende fællesskab for alle børn og forældre i dagtilbuddet.

Eksempel på samarbejde om barnets udvikling og læring

I en børnehave besluttede personalet sig for at fortælle forældrene om deres arbejde med samspil i børnegruppen. I en periode på fire uger satte de i børnehaven fokus på udforskende samspil og fælles vedvarende tænkning. Her arbejdede de med at understøtte børnenes refleksion og spørgsmål i særligt udvalgte aktiviteter. For at kunne skabe fordybelse til at reflektere sammen med og være i dialog med børnene omkring deres tanker oplevede personalet, at den type spørgsmål, de stillede børnene, var afgørende for, hvordan børnene svarede, og hvordan deres fælles refleksion og dialog udartede sig.

Spørgsmål, der inviterede børnene til at udforske eller reflektere var:

- Hvad tror du sker, hvis vi…?
- Hvordan kan vi undersøge dette?
- Hvad kan vi gøre i stedet for at…?

Spørgsmål, der inviterede børnene til at observere var:

- Kan du se…?
- Hvordan ser det ud?
- Hvordan mærkes det?
- Hvad er forskellen mellem det og det?

Personalet oplevede, at det at stille åbne spørgsmål var en rigtig god indgang til børnenes refleksioner og samtaler omkring det, de så og oplevede i aktiviteterne. De udarbejdede en lille folder med eksempler på spørgsmål og aktiviteter, som forældrene fik med hjem. På et forældremøde blev spørgsmålene diskuteret i forældregruppen, og personalet valgte samtidig at holde et lille oplæg om tankerne bag deres arbejde. Det er bl.a. meget vigtigt for børnenes læring og udvikling, at de voksne stiller åbne spørgsmål og indgår i refleksion sammen med børnene. Forældrene gav udtryk for, at de synes, det er rigtig rart med konkret, faglig viden om noget, som de kan arbejde med derhjemme.

Forskning peger på, at børnenes muligheder for bl.a. at udvikle deres relationer til de andre børn afhænger af, hvordan samarbejdet mellem pædagogisk personale og forældre samlet set fungerer. Fællesskaber mellem de voksne øger børnenes trivsel og skaber tættere relationer mellem dem. Og det er jeres opgave som pædagogisk personale at give forældrene indblik i den betydning, de har for at skabe et inkluderende fællesskab og læringsmiljø.

I kan på flere måder trække på forældrenes ressourcer i forbindelse med arbejdet med børnenes fælleskaber i dagtilbuddet. Det er en god idé at hjælpe forældrene med at lave legeaftaler uden for dagtilbuddet, bl.a. ved at fortælle dem om, hvilke børn deres barn leger godt sammen med. Små konkrete ting, fx det at der er forældrenavne på hvert barns plads i garderoben, er med til at gøre relationerne mellem børn og forældre mere personlige. Forældre kan også gøre en forskel i fremmødet ved sociale arrangementer ved, at de er opmærksomme på at bringe invitationer videre til andre forældre.

Det kan være særligt svært at inddrage forældre i udsatte positioner i at skabe et inkluderende fællesskab. Forskning peger på, at både pædagogisk personale og forældre ofte holder op med at tænke i relationer, venskaber og fælleskaber, når de bliver optaget af svære udfordringer. I forbindelse med forældresamarbejdet er det derfor vigtigt, at I også fastholder fokus på fx at alle børn deltager i lege, udvikler venskaber og dermed får støtte fra andre børn.

Opstår der konflikter og uvenskaber i dagtilbuddet, må I som pædagogisk personale gerne hjælpe forældrene til også at forstå konflikten og tale konstruktivt om udfordringerne, da det har stor betydning for børnenes muligheder for at overkomme konflikter med andre børn. Måden forældre reagerer på børnenes historier, fx når barnet har været involveret i en konflikt, har meget stor betydning for, hvordan børnene forstår situationerne i dagtilbuddet. Derfor er det meget vigtigt, at forældre også er opmærksomme på, hvordan de taler om andre børn, og hvordan de taler om udfordrende situationer. Udsagn som: ”Måske var det svært for ham at være med i legen, siden han bliver så vred” er et godt eksempel på en anerkendende tilgang til et barn, der har det følelsesmæssigt svært i en situation. På den måde kan forældrene bedre nuancere deres samtaler med deres børn. Og det gavner børnenes venskaber og deres trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Få inspiration til at differentiere samarbejdet

- Tal med hele forældregruppen om, hvad forældresamarbejde med fokus på hele børnefællesskabet betyder. Vær på forkant og tal om, at I ikke forventer, at alle bidrager med det samme, men at alle forældre er lige vigtige for det gode samarbejde og et styrket fællesskab.
- Reflektér over, hvordan I håndterer og kommunikerer til forældrene om inkluderende læringsmiljøer. Overvej, om I skal være mindre berøringsangste, end I er i dag uden at gå på kompromis med hensynet og etikken oven for den enkelte familie.
- Inddrag forældrene i at skabe et inkluderende fællesskab og understøt forældrenes relationer til hinanden. Tal i fællesskab om, hvilke rammer og muligheder I gerne vil have for et varieret forældresamarbejde med plads til, at alle kan bidrage.

Få inspiration til at afholde forældremøder og -arrangementer

Forældremøder kan have forskellige formål. Nogle gange er der behov for at holde et informationsmøde, og andre gange kan formålet være dialog eller fælles refleksion. Her er forslag til forskellige måder at variere form og indhold i møderne:

- Forældrecafé/dialogcafé, hvor alle forældre byder ind med synspunkter eller erfaringer om et bestemt emne i en bordrunde. I kan evt. tale med et par forældre inden mødet og høre, om der er særlige emner, de er optagede af og gerne vil tale med jer og andre forældre om. Brug gerne konkrete eksempler fra praksis til at understøtte jeres pointer.
- Temamøder, hvor I fordeler jer på flere rum og fortæller om jeres arbejde fx med læreplanstemaer, rutinesituationer eller særlige aktiviteter i en periode. Forældrene kan vælge, hvad de gerne vil høre noget om på tværs af stuerne. Vis gerne forældrene, hvordan I konkret arbejder med temaerne eller aktiviteterne. Måske kan forældrene få lov til at prøve noget selv?
- Morgenkaffe, hvor forældrene inddrages i en særlig aktivitet, fx morgensang eller morgengymnastik. Det kan også være klippe-klistre-aktiviteter, hvor forældrenes bidrag bliver hængt op sammen med børnenes.
- Filmaften, hvor forældrene inviteres til at se en film om hverdagen i dagtilbuddet, som I fx har lavet sammen med børnene. Temaet kan være selvhjulpenhed, børneperspektiver, venskaber, mad og måltid osv.
- Overvej, om I kan afholde forældremødet ude på legepladsen. Benyt lejligheden til at vise forældrene, hvilke aktiviteter der foregår på legepladsen, og hvordan børnene trives, udvikler sig og lærer forskellige ting i det udendørs læringsmiljø.
- Arrangér førstehjælpskursus for forældre.
- Har I mulighed for at tilbyde pasning under forældremødet? Det kan gøre det lettere for forældre at finde tid til at deltage, og det vil øge muligheden for, at begge forældre kan komme. Evt. kan mødet afsluttes med fælles aftensmad for børn og voksne.

Kort om forældresamarbejde bygger på følgende forskning:

Bregnbæk, S., Arent, A., Martiny-Bruun A., & Jørgensen, N. J. (2017). Statens eller familiens børn? Tvang og omsorg i mødet mellem nytilkomne familier og danske daginstitutioner. *Forskning i Pædagogers profession og uddannelse, 1* (2), 53-67.

Bundgaard, H., & Gulløv, E. (2008). *Forskel og fællesskab. Minoritetsbørn i daginstitution*. København: Hans Reitzels Forlag.

EVA. (2016). *Samarbejde mellem forældre og daginstitutioner*. København: Danmarks Evalueringsinstitut.

Højholt, C., Larsen, M. R., & Stanek, A. (2007). *Børnefællesskaber – om de andre børns betydning. At arbejde med rummelighed og forældresamarbejde*. København: Børn & Unge.

Jensen, B. (2009). *Udsatte børn i dagplejen: en undersøgelse af viden, hverdagsliv og udviklingsmuligheder*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B., Brandi, U., Kousholt, D., Berliner, P., Holm, A., Steiner Rasmussen, O., … Friis-Hansen, M. (2012). *Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 3. Modelprogram – Midtvejsanalyser.* København: Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.

Jensen, N. R., Petersen, K. E., & Wind, A. K. (2012). *Dagin-stitutionens betydning for udsatte børn og deres familier i ghetto-lignende boligområder.* København: Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.

Kousholt, D., & Berliner, P. (2013). *Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud-modelprogram: VIDA-forskningsrapport 3. Forældreinddragelse*. København: Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.

Larsen, M. S., Bang-Olsen, A., Berliner, P., Sommersel, H. B., Pedersen, A. G., Holm, A., … Tiftikci, N. (2011). *VIDA: Programmer for 0-6 årige med forældreinvolvering i dagtilbud – En forskningskortlægning* (2. udgave). København: VIDA-projektet and Danish Clearinghouse for Educational Research.

Lillejord, S., Johansson, L., Canrinus E., Ruud, E., & Børte, K. (2017). *Kunnskapsbasert språkarbeid i barnehager med flerspråklige barn: en systematisk forskningskartlegging*. Oslo: Kunnskapssenter for utdanning.

Lunneblad, J. (2013). Tid till att bli svensk: En studie av mottagandet av nyanlända barn och familjer i den svenska förskolan. *Nordic Early Childhood Education Research Journal, 6* (8), 1-14.

Petersen, K. E. (2009). *Omsorg for socialt udsatte børn: En analyse af pædagogers kompetencer og pædagogiske arbejde med socialt udsatte børn i daginstitutioner.* København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Sandberg, A., & Vuorinen, T. (2008). Preschool– home cooperation in change. *International Journal of Early Years Education, 16* (2), 151-161.

Schmidt, L. S. K. (2017). *Pædagogers samfundsmæssige roller i forældresamarbejde. Sorø: Center for Pædagogik, Professionshøjskolen Absalon*.

Simonsson, M., & Markström, A. (2013). Utvecklingssamtal som uppgift och verktyg i förskollärares professionssträvanden i interaktion med föräldrar. *Nordic Early Childhood Education Research Journal, 6* (12), 1-18.

Sådan kan I arbejde med den styrkede pædagogiske læreplan

Den styrkede pædagogiske læreplan følges af en række grundlæggende og tematiske materialer, som den pædagogiske leder kan vælge at bruge, når I dykker ned i praksis. I kan finde alle materialer og mere information på www.emu.dk/dagtilbud

GRUNDLÆGGENDE MATERIALER

Den styrkede pædagogiske læreplan giver indblik i, hvad loven siger om det fælles pædagogiske grundlag og de seks læreplanstemaer.

Redskab til selvevaluering er en ramme til systematisk at analysere jeres praksis inden for centrale områder i den styrkede pædagogiske læreplan.

Redskab til forankringsproces indeholder fem tilgange til, hvordan man kan arbejde med forandring og forankring af et stærkt pædagogisk læringsmiljø.

TEMATISK MATERIALE

Kort om er en grundlæggende indføring i forskning og viden om forældresamarbejde i det pædagogiske læringsmiljø.

Dialogkort giver jer spørgsmål til refleksion over forældresamarbejde.

Film illustrerer hovedpointer om forældresamarbejde.

Kort om forældresamarbejde

© 2019
Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Socialministeriet

Citat med kildeangivelse er tilladt

Design & Illustration: BGRAPHIC
Foto: Kamilla Bryndum

Publikationen er udgivet i elektronisk form på:
www.emu.dk/dagtilbud

ISBN www: 978-87-7182-254-0
ISBN tryk: 978-87-7182-255-7